

Världsarv

Kvarkens skärgård

Svenska |

Skinn, tran och kött av säl

Man tog tillvara sälen som föda, men även skinnen och späcket användes till olika ändamål. Till föda användes främst kutar, men man åt även vuxna sälar, de ansågs dock inte vara lika delikata som ungdjuren. I jämförelse med annan föda i slutet av medeltiden så var sälköttet mycket energirikt, vilket var viktigt för människans värmebalans i ett kallt klimat. Sälköttet har också haft en medicinsk användning. Ännu i början av 1900-talet hade sälen en viktig funktion som näringstillskott under vårvintern i skärgården – när tillgången på andra proteinkällor var liten.

Under medeltiden uppstod en konflikt mellan befolkningen och kyrkan, eftersom kyrkan inte tillät konsumtion av kött under fastan. Fastan inföll under bästa säljaktstiden på vårvintern. Kyrkan gjorde en kompromiss och sälköttet fick samma status som fisken, vilket gjorde att sälköttet blev mycket eftertraktat under den katolska tiden.

Sälköttet förvarades och såldes i stora tunnor. I Björköby fanns en tradition på 1800-talet att äta soppa gjord på sälkött en gång i veckan hela året om.

Köttet togs hem i form av hela sälar, när man väl öppnat och resat sälen (skilt skinn och späck från köttkroppen) blev köttet härsket på ett dygn om det inte sänktes i vatten.

Under krigen på 1900-talet återfanns sälkött på borden i skärgården. Sälblodet har använts, skytten drack det rått och det ingick även som grundningrediens i flera maträtter. Det råa blodet sades smaka som nyss mjölkad mjölk. Även inre organ användes, speciellt sällevern.

Späck och Tran

Sälarnas späcklager, upp till 10 cm tjockt var värdefullt. En säl kunde ge 30-100 kg späck, de största gråsälarna kunde ge upp till 160 kg späck. Under 1500-talet kunde höstfångsten med nät ge upp till 10 000 kg tran i Mustasari socken. Späcket förädlades till tran (sälolja) och användes i matlagning, både färskt och nedsaltat, garvning av hudar, som bas i målfärger och som medicin. Späcket kokade i stora grytor till tran. Ännu i början av 1900-talet åt säljägare från Björköby sälspäck rått under fälän, med litet salt till. Före fotogenets tid användes tranlampor för lyse. Den växande befolkningen i Europa var i behov av tranolja till sina lampor åtminstone fram till 1600-talet och tran importerades från Kvarken. Även till tillverkning av tvål användes späck, av sälar som varit döda en tid som drivit upp på land och där späcket börjat surna, vraktran, användes det surnade fett till att tvätta kläder, för att det ansågs att det bland annat höll bort ohyra. Sälspäcket är sedan gammalt känt som sårbehandling och antiinflammationsmedicin, som såldes långt in i landet. Man skar ut tunna skivor och satte dem på sårområdet.

Tranet användes till att impregnera ytterväggar på hus, nya båtar, master och segel. Det blandades också med rödmylla eller med tjära. Genom att impregnera lintyg med tranolja så fick man vattentäta segel- och tälttyger. Tranet användes i beredningsindustrin, till att garva andra skinn och pälsar. Den växande industrin under 1800-talet använde tranet bland annat som smörjmedel, inom kosmetikatillverkningen hade det uppsving på 1920-talet. Tran har även använts som rostskyddsmedel åt arbetsverktyg – järnbestruket med tran och som sedan har fått soltorka hålls rostfritt i ca 10 år. Tran-toppare- de som kontrollerade tranets kvalitet.

Skinnet

Av skinnen gjorde man på 1700-talet täcken och bäddunderlag, samt överdrag till vagnsitsar, sadlar, stolar, kistor och skrin. Framförallt användes sälskinnen i byarna som väskor, skor, vattentäta sälskinnskjolar, som var varma på vintern tack vare hö av starr-svala om sommaren.

Sälskinnskorna var i användning långt in på 1950-talet, tack vare sin förmåga att stå emot väta. Eftersom skorna var gjorda av oberedda skinn blev de hårda och styva. För att hålla dem mjuka och användbara samt hållbara så hällde man tjärvatten i dem under perioder när de inte var i användning. Om de var välsydda kunde skorna fyllas till brädden med tjärvatten. Väskor och säckar gjorda i sälskinnsinn hade en mångsidig användning, den främsta uppgiften har varit som matsäck. Arbetshandskar och västar av sälskinnsinn och användes under fiske och jakt. De vita sälkutskinnen ansågs vara värdefulla, dessa användes till mössor, som överdrag till dynor och ränslar.

VÄSKOR GJORDA AV SÄLSKINN
FOTO. TUIJA WAREN
TILLSTÅND : KVARKENS BÅTMUSEUM
- MALAX MUSEIFÖRENING R.F.

